

Els camins de l'exili: L'exili oblidat de la República Dominicana*.

Elisenda Barbé i Pou
Centre d'Estudis Històrics Internacionals
Universitat de Barcelona

Entre el 27 de gener i el 13 de febrer de 1939, amb la caiguda de la Catalunya republicana en mans de les tropes franquistes, creuaren la frontera francesa uns 440.000 refugiats republicans espanyols. Era l'onada més important de refugiats espanyols que buscaven asil a França des de l'inici de la Guerra Civil Espanyola. El febrer de 1939, França veié com unes 470.000 persones desorientades i sense recursos s'amuntegaven al seu territori (Rubio: 1977, 70-73).

Entre els exiliats hi havia població civil (dones, nens i ancians, fonamentalment) i militars. El camí cap a l'exili, acompanyat de la certesa moral que la República havia estat derrotada, representà per a ells deixar enrere els familiars, els amics, la casa i el país on havien viscut tota la vida, ... fins i tot els records. Marxaren amb allò que els semblà imprescindible, amb allò que podien portar a les espatlles. La desmoralització i la por, a més a més de la gana i el fred, foren els companys de viatge d'aquests milers de republicans, que en alguns casos mai més tornarien a la seva pàtria.

En arribar a França, les famílies foren separades. Les dones, els nens i els vells foren enviats cap a l'interior de França i instal·lats

* Aquesta ponència, llegida a la LIII Anglo-Catalan Society Conference celebrada a la University of Wales (Swansea) del 16 al 18 de novembre de 2007, forma part de la tesi doctoral que Elisenda Barbé està realitzant sota la direcció del professor Antoni Segura i Mas, catedràtic d'Història Contemporània i director del Centre d'Estudis Històrics Internacionals de la Universitat de Barcelona. La present recerca s'emmarca dins el projecte d'investigació "El franquisme a Catalunya: institucionalització del règim i organització de l'oposició (1938-1979)", finançat pel Plan Nacional de Investigación de I+D del Ministerio de Educación y Ciencia (Ref. : HUM 2006-09542). Així mateix, Elisenda Barbé és beneficiària d'una beca per a la Formación del Profesorado Universitario (FPU) del Ministerio de Ciencia e Innovación.

en diferents centres d'acolliment repartits per 71 departaments francesos, en els quals es visqueren condicions molt dispars. Els homes i els joves en edat militar van quedar retinguts en camps improvisats, per després ser traslladats als camps de concentració. Pel que fa als soldats, es desarmaren sistemàticament i els retingueren tots els equips militars. Els soldats, desmobilitzats, foren conduïts cap a zones de seguretat: tancats en recintes de tota mena, fins i tot prats, sota la vigilància dels gendarmes i els soldats senegalesos.

En els primers moments, i sense cap tipus d'infraestructura, s'instal·laren camps provisionals de concentració allà mateix on arribaven els republicans. Un prat, delimitat per filferades, esdevenia *centre d'accueil*: sense habitatges o un simple sostre on refugiar-se de les inclemències meteorològiques del rigorós hivern pirinenc, tant sols amb una manta bruta i plena de polls i xinxes per aturar el fred, sense lavabos, sense dutxes, sense cuines, etc. Era una simple extensió de terreny custodiada per soldats francesos. Més endavant el govern francès veié que la catàstrofe sanitària podia ser imminent i decidí clausurar els camps més precaris, establint-se com a definitius els grans camps de les platges del Rosselló: Argelers, Barcarès i Sant Cebrià.

La política de l'Estat francès envers els refugiats fou la de fomentar la repatriació. Una part important dels exiliats desitjava retornar. L'Espanya franquista també s'esforçà després de la guerra a demostrar el seu interès pel retorn dels exiliats, tot i que a poc a poc, a través dels mitjans de comunicació, el discurs oficial del règim els anà convertint en proscrits. Entre 300.000 i 360.000 refugiats s'havien repatriat cap a Espanya a mitjans de desembre de 1939 (Rubio: 1977, 124), voluntàriament o empesos per les pressions dels soldats francesos (Vilanova: 2006, 24).

Des dels camps de concentració de França, els més afortunats pogueren marxar en expedicions col·lectives o individualment cap a altres països que s'oferiren per acollir els exiliats. Certament foren poques les destinacions possibles, i encara menys les possibilitats de ser seleccionat per tal d'emigrar-hi: calia ser una personalitat, ser proposat per un partit o central sindical i que la sol·licitud rebés el vist-i-plau de la comissió seleccionadora. Aquestes comissions, formades pel personal de les organitzacions d'auxili als refugiats

republicans, el Servicio de Evacuación de Refugiados Españoles (SERE) principalment i més endavant la Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles (JARE), escolliren els candidats en funció de la seva militància política, produint-se greus discriminacions en els embarcaments cap a Amèrica.

Mèxic, amb 20.000-22.000 republicans acollits, (Abellán: 1976) la República Dominicana, amb uns 4.000 i Xile amb menys de 3.000, foren els únics tres països que acolliren de forma àmplia als republicans espanyols en aquest primer moment després de la finalització de la Guerra Civil, tot i que amb el pas del temps es redistribuïren per altres països llatinoamericans, que a la llarga acabaren tenint una important presència d'exiliats, com és el cas de l'Argentina o Veneçuela (Sanz: 1995). D'altra banda, l'URSS i Anglaterra o els Estats Units també donaren acollida a un petit grup de refugiats en els moments posteriors al conflicte bèl·lic.¹ Els menys afortunats es veieren implicats en una nova guerra, la II Guerra Mundial. Per a alguns republicans representà l'extradició forçosa cap a l'Espanya franquista i la seva execució després de ser sotmesos a un consell de guerra (els cèlebres casos de Companys i Peiró). Per d'altres la mort o l'empresonament arribà igualment amb la deportació als camps de concentració nazi. Tot gràcies a la complicitat entre el règim franquista, els nazis i les autoritats de la França ocupada. Per als més "afortunats", representà més de set anys en guerra.

Un dels destins de la diàspora fou la República Dominicana del dictador Rafael Leónidas Trujillo. Aquest país fou, després de Mèxic, el segon país americà que més refugiats espanyols acollí. L'exili d'aquests republicans a l'illa caribenya potser fou un dels més difícils i penosos en territori americà, i encara avui és un dels menys coneguts i estudiats. Alguns escriptors, com ara Vicenç Riera Llorca, Anna Murià, Agustí Bartra o Teresa Pàmies, han deixat constància en les seves memòries de la duresa de l'exili dominicà.²

¹ Per a més informació sobre aquests exilis (Argentina, URSS, Gran Bretanya i EUA), de moment poc estudiats, veure Abellán (1976), Caudet (2005), i Rubio (1977).

² Entre d'altres, val la pena citar les següents obres: Grifell, Quirze: *Anna Murià. Àlbum de records*. Barcelona, L'Aixernador, 1992; Murià, Anna:

Rafael Leónidas Trujillo era el President de la República Dominicana des de 1930, després d'haver sortit elegit en un procés electoral sense garanties democràtiques i on l'oposició va ser eliminada físicament a través d'assassinats i agressions. (Galíndez: 1962) Començava l'Era de Trujillo, que duraria fins l'assassinat del dictador el 1961, malgrat que només fou formalment President de la República Dominicana entre 1930-1938 i 1942-1952 (Wiarda: 1969).

La frontera amb Haití, un estat on el 90% de la població era negra, i la Dominicana sempre fou un motiu de litigi entre ambdós països. La pressió demogràfica d'Haití ocasionava que nombrosos contingents dels seus ciutadans s'instal·lessin en les terres frontereres pertanyents ja a la Dominicana. Els dies 2, 3 i 5 d'octubre de 1937 es produí una sagnant matança d'haitians en setanta localitats dominicanes del nord-oest del país, sota les ordres del dictador Trujillo. La xifra de morts, desconeguda encara avui però que s'arribà a valorar en 12.000 segons la premsa nord americana, esgarrià a la comunitat internacional i molt especialment als Estats Units d'Amèrica. El règim necessitava rentar-se la cara, i s'oferí per acollir jueus que fugien de l'Europa ocupada pels nazis.

Amb aquestes mateixes intencions el dictador Rafael Leónidas Trujillo va acceptar donar acollida dins la República Dominicana a un importantíssim contingent de republicans espanyols exiliats, tot i reconèixer ja l'1 d'abril de 1939 el govern de Franco i simpatitzar amb aquest. La maniobra responia també a una política migratòria molt concreta del govern dominicà, elaborada l'any 1937, que pretenia els següents objectius: blanquejar la població dominicana enfront de l'Haití negre, enfortir l'economia agrícola, assolir la creació d'indústries, colonitzar les zones despoblades i aconseguir un creixement demogràfic que permetés arribar als 4 milions d'habitants en un període de 20 anys (Galíndez: 1962, 297-311; Lilón: 1999, 47-71).

Crònica de la vida d'Agustí Bartra, Barcelona, Pòrtic, 1990; Pàmies, Teresa. *Quan erem refugiats*. Barcelona: Dopesa, 1975; Riera Llorca, Vicenç. *Fent memòria*. Pineda de Mar: Ajuntament de Pineda de Mar, 1992 i *Tots tres surten per l'Ozama*, Minerva, Mèxic, 1946.

Els exiliats republicans començaren a arribar al país en expedicions col·lectives a partir del novembre de 1939 i fins al juny de 1940, quan Trujillo tancà les portes de la Dominicana. En virtut dels acords contrets amb els representants del govern, el SERE es faria càrrec del transport amb vaixell des d'Europa, a més a més d'ingressar directament al govern dominicà 50 dòlars per refugiat destinats a la creació de colònies agrícoles on aquests republicans espanyols s'instal·larien. Els refugiats havien de ser agricultors, excepte casos individuals en els quals aquesta condició no era necessària, blancs i en edat de tenir fills. Eugenio Fernández Granell, un dels més il·lustres refugiats a la República Dominicana i artista polifacètic, parodiava d'aquesta manera la condició indispensable de ser agricultor:

Buena refutación a la infame leyenda del anárquico individualismo español, la constituye el enorme legajo que reúne el conjunto de las declaraciones de entrada al país de los ochocientos y pico animosos labriegos españoles, que cierto amanecer arribaron a un puerto noroeste de la República Occidental del Carajá. Si se exceptúan los nombres, el historiador, el curioso, el sociólogo, podrán comprobar, tal vez no sin asombro, la conmovedora identidad de criterio y sentimiento que aquellos malaventurados desterrados patentizaron. Nombre aparte, repetimos, este documento servirá para cambiar en su día el falso criterio relativo al espíritu y a la psiquis hispanos. Así rezaba:

Lugar de nacimiento: Labriego
Nombre de la madre: Labriego
Nombre del padre: Labriego
Nombre del espíritu santo: Labriego
Raza: Labriego
Credo político: Labriego
¿Estuvo loco alguna vez?: Labriego
¿Fue asesino alguna vez?: Labriego
Casado, soltero (tache lo que no sirva: Labriego
Persona que lo acompaña: Labriego
¿Sabe leer y escribir?: Labriego
¿Qué idiomas conoce? Labriego
¿Con qué capital cuenta? Labriego

¿Sabe jugar al dominó? Labriego
 Especifique si tiene nociones de equitación, si tiene granos,
 si conoce a familias en el país, si tiene miedo de quedar-se a
 oscuras por la noche: Labriego
 Profesión: Labriego
 Diga si es labriego: Labriego
 Firme aquí: Labriego (Llorens: 1975, 132)

La realitat, com veurem, distava molt dels pressupòsits originals marcats pel govern dominicà. En total arribaren a la República Dominicana entre 3.100 i 3.300 refugiats en set grans expedicions col·lectives organitzades pel SERE, en vaixells pintats de camuflatge i armats amb canons per fer front a un possible atac dels submarins nazis.

<i>Data d'arribada</i>	<i>Vaixell</i>	<i>Nombre de refugiats (Díaz Esculies: 1995, 36-39)</i>	<i>Nombre de refugiats (Rubio: 1997, 190)</i>
7-11-1939	Flandre	288	273
10-11-1939	Saint Domingue	140	140
19-12-1939	De la Salle	771	771
11-1-1940	Cuba	547	457
23/27-2-1940	De la Salle	900	900
21-4-1940	Cuba	120	120
15/16-5-1940	De la Salle	471	471
TOTAL		3.237	3.132

Al marge de les expedicions col·lectives, alguns exiliats arribaren a la República Dominicana de forma individual o en petits grups. Daniel Díaz Esculies xifra aquest contingent en 207 persones al llarg de 1939 i en un nombre indeterminat per a 1940, ja que no s'han trobat fons documentals per comprovar-ho. Així, segons el mateix autor, la Dominicana degué acollir una xifra lleugerament superior als

3.444 refugiats espanyols. (1995: 36-39) Altres autors donen xifres molt més elevades: Vicente Llorens parla d'uns 4.000 exiliats (1975, 39) i Javier Malagón (1991, 156) d'entre 4.000 i 5.000.

Malgrat que el govern dominicà posà com a condició que els refugiats que arribessin al país fossin agricultors, la seva realitat professional s'allunyava molt d'aquesta premissa, tal i com passà també en el cas de l'emigració a altres països llatinoamericans. Segons Javier Rubio (1977, 235 i 271) gairebé el 70% d'aquests exiliats tenien professions relacionades amb el sector terciari, un 25% amb el secundari i tan sols un 5% es dedicaven a les activitats agropecuàries tal com indica a continuació.

Serveis		69,70%
	Professionals liberals/universitaris	11,90%
	Professors	6,70%
	Altres professions intel·lectuals	9,80%
	Militars	3,60%
	Funcionaris de l'administració	13,80%
	Comerç	23,90%
Indústria		25,10%
	Obrers qualificats	22,20%
	Obrers no qualificats	2,90%
Agricultura		5,20%

Pel que fa al seu lloc d'origen, gairebé un 25% provenien de Catalunya i un 28% de la regió cantàbrica (sense comptar-hi Galícia), essent les dues zones de procedència més importants dels exiliats.

Catalunya		24,60%
	Barcelona	17%
	Girona	3,50%
	Lleida-Tarragona	4,10%
Regió Cantàbrica		27,50%
	Álava-Guipúzcoa	3,50%
	Vizcaya	7,30%
	Santander	4,20%

	Oviedo	12,50%	
Catella la Nova			17,50%
	Madrid	14,20%	
	Altres províncies	3,30%	
Llevant			7,80%
	València	3,10%	
	Alacant-Castelló	2,40%	
	Múrcia	2,30%	
Aragó			4,50%
	Zaragoza	2,50%	
	Osca-Terol	2%	
Altres regions			18,10%

La seva situació al país caribeny fou des dels inicis absolutament precària, ja que la dominicana era incapaç socialment i econòmicament d'absorbir els nous immigrants. Forçosament aquest exili esdevingué un exili transitori, a l'espera de poder reemigrar cap a un altre país de l'Amèrica Llatina, principalment cap a Veneçuela i Mèxic però també en menor mesura cap a Colòmbia, Xile, Panamà o Cuba.

Els republicans es trobaren en arribar a la Dominicana que no hi havia cap xarxa d'acollida que els pogués oferir l'assistència més elemental durant el procés d'instal·lació. A això s'hi sumà el fet que la vella emigració econòmica espanyola era obertament franquista, tot i que no està clar encara quina fou la seva relació amb els exiliats republicans. Mentre Díaz Esculies (1995, 47) afirma que els republicans es trobaren deseparats davant la vella emigració econòmica i es generaren tensions entre els dos grups, Vega (1991: 282-283) afirma que:

no hubo ningún incidente y que las relaciones entre los dos grupos fueron bastante cordiales. Esto difiere de lo ocurrido, por ejemplo, en Cuba, México y Argentina. En el caso dominicano, el pueblo de origen del refugiado de 1939 parecía ser más importante que sus ideas políticas. Así vemos como el jefe provincial de la sección dominicana de la Falange [...] empleó a varios comunistas en su negocio [...]. Los periódicos de los

refugiados españoles, incluido el de los comunistas, aparecen repletos de anuncios de las principales casas de comercio de la vieja colonia española. En fin, que esa colonia ayudó en lo que pudo a los refugiados, a pesar de las diferencias políticas.

Pel que fa al cas català, no existia cap Casal Català ni Orfeó on poder recórrer. A partir de l'arribada de la tercera expedició col·lectiva de republicans, el govern de Trujillo va començar a imposar restriccions. Només podrien residir a la capital, Ciudad Trujillo (l'actual Santo Domingo) aquells que s'hi poguessin allotjar, la resta serien enviats a altres nuclis de població importants (San Pedro de Macorís, La Vega, Puerto Plata, Santiago de los Caballeros) en espera de ser enviats a les colònies agrícoles creades pel govern. Altres refugiats tingueren menys fortuna i hi foren destinats directament.

Per tal de colonitzar les zones fronteres amb Haití i frenar així la pressió demogràfica que representava la seva població sobre la Dominicana, així com per millorar els rendiments agrícoles, el govern dominicà va crear per als suposats agricultors republicans les "colònies agrícoles" de Dajabón, Pedro Sánchez, Villa Trujillo, La Cumbre, Juan de Herrera, La Vega, Pedro García, Constanza, San Rafael del Llano, San Juan de la Manguana i Medina. (Malagón: 1991, 164); Díaz Esculies: 1995, 81) Anna Murià, que fou destinada a Dajabón amb Agustí Bartra, descriu la colònia com un gran terreny sense arbres a 200 quilòmetres de la població més propera, amb uns barracots insuficients per a la quantitat de persones que havien d'acollir, sense electricitat ni aigua corrent. Cada dia hi havia el mateix per menjar: arròs, carn en mal estat, plàtan verd bullit o batata i les eines de treball eren absolutament insuficients per cultivar res (1990, 121-124).

La vida a les colònies agrícoles no fou gens fàcil. La majoria es trobaven en regions apartades, incomunicades i no comptaven amb suficients habitatges ni mesures sanitàries o higièniques. Els republicans que hi foren destinats, que no coneixien l'ofici de l'agricultura, es trobaren amb una terra poc fèrtil i un clima tropical que encara dificultava més el cultiu. A més a més, no disposaven de mitjans adequats ni d'eines suficients per conrear la terra. Aviat la fam

i les malalties tropicals es van estendre entre els seus habitants i la vida s'hi va fer insuportable. Les dues colònies agrícoles més importants foren la de Pedro Sánchez, amb una elevada presència de catalans, i la de Juan de Herrera. Els membres de la colònia de Pedro Sánchez, establerts en tres hisendes, van organitzar diferents iniciatives per omplir el temps de lleure i oblidar-se de les mancances diàries: van crear una massa coral, un grup de teatre, els diumenges feien ball, partits de beisbol i curses de cavalls. També crearen una escola nocturna per als dominicans, una petita biblioteca popular i escrivien un butlletí (Díaz Esculies: 1995, 82-84; Caudet: 2005, 107-109).

La vida a les ciutats no era gaire millor. El nombre d'aturats era esgarriós i molts republicans vivien al límit de la misèria, tot i les ajudes que rebien dels organismes d'ajuda als refugiats o d'alguns connacionals en millor situació que ells mateixos. Les oportunitats de trobar un lloc de treball estable eren mínimes, els treballs ocasionals no donaven suficients ingressos i bastants republicans que es trobaven en aquesta situació decidiren provar sort a les colònies agrícoles, veient que a les ciutats no podien desenvolupar els seus oficis. Aviat s'adonaren que el futur no era més prometedor (Caudet: 2005, 109-110). La JARE, després de la desaparició del SERE, enviava ajudes econòmiques a les colònies agrícoles, però sabia que eren absolutament insuficients per cobrir les necessitats que tenien els seus habitants. També posà a la seva disposició un servei mèdic i farmacèutic bàsic. Malgrat tot, l'existència dels republicans a la Dominicana era miserable. Aquesta situació tan patètica feu qualificar el 1942 l'emigració espanyola a Santo Domingo com un fracàs per part de la JARE i a recomanar l'evacuació immediata de tots els refugiats instal·lats a l'illa cap a altres països llatinoamericans. (Romero Samper: 1992, 125-149) És interessant la reflexió que apareix al treball de Lluís de Llera:

buena parte del «fracaso» de la emigración republicana (su inadaptación en ciertos países, su situación de miseria) se debió tanto a un error de perspectiva, como al hecho de que no se respetaran los términos en que se planificó: si el país necesitaba colonizadores y llegaban técnicos cualificados para los que no había empleo, ¿de quién era la culpa? ¿de las

autoridades locales, por establecer unas cuotas, o de quien seleccionaba a los embarcados? No de estos últimos, por supuesto. (Llera: 1996, 112)

El 1945 quedaven poquíssims republicans a l'illa, tan sols aquells que havien aconseguit una ocupació excel·lent i que no xocava amb la Dictadura de Trujillo.

En la tasca d'ajuda als republicans catalans cal destacar l'obra d'Eduard Barba i Gosé i el Club Català, que fundà la primavera de 1940. La seva tasca, empresa de forma altruista, consistia principalment en oferir ajuda a tots els catalans necessitats que estiguessin a la República Dominicana, al marge de la seva ideologia política. Barba demanà ajuda a tots els països americans on existien colònies d'emigrats catalans. Malgrat la poca resposta que obtingué en un principi, ben aviat trobà suports importants per a la seva tasca: el doctor Josep Trueta, exiliat a Londres, Manel Serra i Moret, establert a Buenos Aires, i l'American Friends Service Committee de Filadèlfia, els quàquers. Els donatius econòmics que rebia els convertia en medicines, roba, etc., per als refugiats i els repartia entre aquells que reclamaven la seva ajuda. El Club Català també actuà en l'àmbit cultural, creant una petita biblioteca, organitzant cursos d'història, literatura, art i geografia i distribuint els butlletins que redactaven els casals catalans arreu d'Amèrica. El 1942 començà a redactar la seva pròpia revista, *Catalònia*, de la qual se'n publicaren 8 números. El 1943 Eduard Barba fou desplaçat del Club Català a causa de les batalles polítiques que es desfermaren al seu interior, però no defallí en el seu propòsit. Per tal de continuar amb la tasca assistencial creà la Mútua Catalana d'Assistència el gener de 1944, però aleshores tant sols quedaven unes 30 famílies catalanes a l'illa que vivien còmodament gràcies als seus ingressos. Per aquest motiu, el 1945 es dissolgué la mutualitat (Díaz Esculies: 1995, 95-107; Barba Gosé: Inèdit).

Entre els exiliats a la República Dominicana no hi havia dirigents polítics ni intel·lectuals de primer ordre. No s'hi havien destinat grans personalitats polítiques, i per tant, tampoc fou un dels centres des d'on l'exili s'estructurà políticament i socialment, malgrat l'elevada xifra de republicans que s'hi refugiaren. La principal lluita dels republicans a l'illa era la supervivència dia a dia. Els membres més actius

políticament foren els militants del PCE-PSUC, que s'organitzaren a l'entorn de Centro Democrático Español. Promogueren entre els dominicans l'aparició de grups antitrujillistes i les primeres oposicions a la dictadura. El règim de Trujillo els perseguí i finalment el 1945 foren expulsats els pocs que encara quedaven a l'estat caribeny (Vega: 1984, 163-165 i 175-179).

Una de les característiques de l'emigració republicana a la República Dominicana fou la intervenció d'aquests refugiats en la vida pública del país, que es produí a instàncies del mateix poder. Característica que resulta paradoxal, "tanto en lo que se refiere a su mismo planteamiento como a la respuesta (la más de las veces positiva) de los democráticos y antidictatoriales emigrados" (Romero Samper: 1992, 125-149). Deuria ser gairebé impossible declinar l'oferta de Trujillo de participar al govern, al ser considerat una mostra d'oposició al seu poder. També fou la via del règim per controlar i delimitar les activitats dels refugiats més destacables i evitar que s'encaminessin cap a una possible forma d'oposició. Si aconseguien allunyar-se de les sospites i les ires del dictador, aquests republicans es pogueren instal·lar dignament a la Dominicana.

Els professionals que arribaren a Santo Domingo, quan tenien coneixements en alguna matèria que interessava al Govern, eren col·locats en càrrecs oficials per a crear o impulsar l'activitat en la qual tenien experiència. Participaren republicans espanyols en les Secretaries d'Estat, Agricultura, Indústria, Hisenda, Guerra, Interior, Comerç, Sanitat i sobretot Educació (Malagón: 1991, 164). Alguns altres pocs privilegiats van aconseguir establir-se dignament a la República Dominicana i dur-hi una vida mitjanament benestant. Es tractava dels individus amb una qualificació professional més alta i els joves intel·lectuals en procés d'emergència, encara no consagrats per la seva joventut. Trujillo va aprofitar-se d'aquests elements per tal de potenciar l'àmbit universitari i cultural al país i donar-li una projecció internacional en aquests camps.

En la Universitat els republicans hi tingueren una incidència molt positiva, sota l'empara del seu rector, José Ortega Fríer, que convertí tots els professors universitaris que arribaren (eren auxiliars i ajudants, no hi havia cap catedràtic) en "Catedráticos Especiales".

Un dels àmbits on els republicans catalans tingueren més impacte fou en el de les arts plàstiques. Entre els pintors i escultors catalans més destacats trobem a Josep Gausachs Armengol, Joan Junyer Pascual, Josep Alloza Villagrasa, Joan Baptista Acher i Antoni Prats Ventós. Entre els professors i enginyers destacaren Ricard Martín Serra, Ramon Martorell Otzet, Manuel J. Cluet, Ricard Pons Rubió, Claudi Fournier, Eduard Barba Gosé i Josep Sorribes Soler. Entre els republicans espanyols cal destacar en aquest camp a Vela Zanetti i a Eugenio Fernández Granell. Menys impacte tingueren els poetes i escriptors, doncs hagueren de renunciar a la seva llengua, el català, i la majoria no romangueren durant un llarg període de temps a la República Dominicana, a excepció de Manuel Valldeperes. Tot i això cal destacar al matrimoni d'Agustí Bartra i Anna Murià, a Vicenç Riera Llorca i a Joan Sales i Núria Folch.

Alguns industrials catalans s'aprofitaren del poc desenvolupament del sector secundari a la República Dominicana i crearen les seves pròpies empreses en sectors que encara no estaven explotats. Es crearen fàbriques de cartró, lleixiu, cautxú, mobles, rajoles, teules, joguines pintures o indústries tèxtils. Els comerciants destacaren principalment en l'obertura de llibreries en diferents ciutats del país.

A mode de conclusió, per sintetitzar i sistematitzar els fins ara explicat, podríem dir que les característiques fonamentals de l'exili a la República Dominicana foren les següents:

- Fou el segon exili més important als països llatinoamericans pel que fa al nombre de refugiats que acollí, només superat per Mèxic. La República Dominicana, un país endarrerit on la població estava sumida en la misèria, no tingué la capacitat suficient per acollir-los ni el govern facilità les infraestructures adients per a tal objectiu.
- Fou un exili sorprenent, doncs el país d'acollida estava governat per un Dictador igual o més terrorífic que Franco, contrari a les ideologies que representaven els republicans exiliats³.

³ A tall d'exemple, Javier Malagón explica que mentre es desenvolupà la Guerra Civil espanyola Trujillo va prohibir als dominicans donar suport al bàndol republicà. (1991, 155.)

- Fou un exili transitori, la majoria de refugiats que arribaren a la República Dominicana no s'hi quedaren de forma permanent, sinó que reemigraren a altres països.
- Fou un exili marcat per la fam, les malalties tropicals i l'atur, acompanyades de la misèria. Els organismes d'ajuda als republicans, el SERE i la JARE, enfrontats entre sí, no destinaren recursos suficients a la manutenció dels refugiats en un país on no podien ni viure de l'agricultura, perquè ni eren pagesos ni podien treballar les salvatges terres de la frontera haitiana.
- Malgrat la poca durada que tingué, fou un exili que deixà una forta influència en el món cultural dominicà, especialment en els àmbits artístic i universitari, potser perquè el país es trobava veritablement endarrerit i depauperat, tot i tractar-se clarament d'un exili de segona (sense grans personalitats polítiques, sindicals, intel·lectuals o del camp de les arts plàstiques i la cultura)⁴.
- A diferència d'altres exilis, el govern promogué la participació dels exiliats en la vida política dominicana. Els professionals que arribaren a Santo Domingo, quan tenien coneixements en alguna matèria que interessava al Govern, eren col·locats en càrrecs oficials per a crear o impulsar l'activitat en la qual tenien experiència. Era molt difícil negar-se a col·laborar amb Trujillo, doncs podia ser interpretat com una mostra d'oposició al règim. D'altra banda, la Dictadura va permetre l'activitat dels nuclis comunistes per donar una aparença democràtica al règim, però quan aquests influïren sobre els dominicans i començaren a organitzar els primers nuclis d'oposició antitrujillista els expulsà del país.

L'exili a la República Dominicana fou, sens dubte, un dels més durs que patiren els refugiats republicans i el segon en importància quantitativa després del mexicà. Malgrat tot, encara segueix sent el gran oblidat de la historiografia de l'exili.

⁴ En paraules de Bernardo Vega "En el orden cultural (poesia, literatura, teatro, pintura, escultura, etc.) fue como si un Renacimiento hubiera llegado a la Edad Media más penumbrosa." (1991,44)

Bibliografia

- Abellán, J.L.(dir.) (1976) *El exilio español de 1939*. Madrid: Taurus.
- Barba Gosé, E. *L'Enginyer Eduard Barba i la solidaritat amb els exiliats catalans a la República Dominicana: 1939-1945. Epistolari Eduard Barba Gosé-Manuel Serra i Moret: 1940-1959*. Inèdit, facsímil disponible a la Biblioteca del Pavelló de la República.
- Bladé Desumvila, A. (1993) *De l'exili a Mèxic*. Barcelona: Curial.
- Carcedo, D. (2006) *Neruda y el barco de la esperanza. Historia del salvamento de miles de exiliados españoles de la Guerra Civil*. Madrid: Temas de Hoy.
- Caudet, F. (1995) *El exilio republicano de 1939*. Madrid: Madrid, 2005.
- Díaz Esculies, D. (1995) *L'exili català de 1939 a la República Dominicana*. Barcelona: La Magrana.
- Ferrer Mir, J. (1989) *Los españoles del Winnipeg*. Santiago de Chile: Cal Sogas.
- Galíndez, Jesús de (1962) *L'ère de Trujillo. Anatomie d'une dictature latino-américaine*. Paris: Gallimard.
- Grifell, Q. (1992) *Anna Murià. Àlbum de records*. Barcelona, L'Aixernador.
- Lilón, D. (1999) "Propaganda y política migratoria dominicana durante la Era de Trujillo (1930-1961)", *Historia y Comunicación Social*, número 4, 47-71.
- Llera Estebán, Luis de (Coord.) (1996) *El último exilio español en América*, Madrid: MAPFRE.
- Llorens, V. (1975) *Memorias de una emigración. Santo Domingo, 1939-1945*. Barcelona: Ariel.
- Malagón, J. (1991) "El exilio en Santo Domingo (1939-1946)", NAHARRO-CALDERÓN, J. M. 1991. *El exilio de las Españas de 1939 en las Américas: ¿Adónde fue la canción?* Barcelona: Anthropos.
- Murià, A. (1990) *Crònica de la vida d'Agustí Bartra*. Barcelona: Pòrtic.
- Pàmies, T. (1975) *Quan erem refugiats*. Barcelona: Dopesa.

- Pla Brugat, D. (2000) *Els exiliats catalans a Mèxic. Un estudi de la immigració republicana*. Catarroja-Barcelona: Afers.
- Riera Llorca, V. (1992) *Fent memòria*. Pineda de Mar: Ajuntament de Pineda de Mar.
- (1946) *Tots tres surten per l'Ozama*. Mèxic: Minerva.
- Romero Samper, M. (1992) "El exilio republicano español en la dictadura dominicana de Trujillo. El informe de Miguel Benavides (1942)", *Espanya Contemporanea*, número 2, 125-149.
- Rubio, J. (1977) *La emigración de la guerra civil de 1936-1939*. Madrid: San Martín.
- Sanz, Víctor (1995) *El exilio español en Venezuela*, Caracas: Casa de España/ José Agustín Catalá.
- V.V.A.A. (1982) *El exilio español en México, 1939-1982*. Mèxic: Salvat/Fondo de Cultura Económica.
- Vázquez Rivero, A. (1989). *Winnipeg: cuando la libertad tuvo nombre de barco*, Santiago de Chile: Ediciones Meigas.
- Vega, B. (1984) *La migración española de 1939 y los inicios del marxismo-leninismo en la República Dominicana*. Santo Domingo: Fundación Cultural Dominicana.
- "La emigración española de 1939 y su impacto sobre los dominicanos",
- Sánchez Albornoz, N (Comp.) (1991) *El destierro español en América*, Madrid: ICI.
- Vilanova, F. (2006) *Exiliats, proscrits, deportats. El primer exili dels republicans espanyols: dels camps francesos al llindar de la deportació*. Barcelona: Empúries.
- Villaroya i Font, J. (2002) *Desterrats. L'exili català de 1939*, Barcelona: Editorial Base.
- Wiarda, H. (1969) *The Dominican Republic. Nation in Transition*. New York: Frederick A. Praeger Publishers.